

II. Соціальна філософія

УДК 329.63

Васильчук Є. О.

Кандидат політичних наук, викладач Черкаського державного бізнес-коледжу

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЯВИЩА МОЛОДІЖНОГО ПОЛІТИЧНОГО РАДИКАЛІЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Проаналізовано існуючі соціально-філософські та соціологічні підходи до явища молодіжного політичного радикалізму та екстремізму.

Ключові слова: *політичний радикалізм, екстремізм, молодіжне середовище, девіантна поведінка, молодіжна свідомість.*

Постановка проблеми. Особливості характеру і перебігу суспільно-політичних перетворень наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр. суттєво актуалізували дослідження феномену політичного радикалізму та екстремізму, який став предметом комплексного наукового осмислення. Це пов'язується, насамперед, із процесом деідеологізації суспільних наук, кардинальними змінами природи, ідейно-політичного змісту та спрямованості сучасних суспільно-політичних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття базується на аналізі наукових праць, що висвітлюють концептуальні засади дослідження феномену молодіжного політичного радикалізму та екстремізму.

Метою статті є аналіз існуючих соціально-філософських та соціологічних підходів до явища молодіжного політичного радикалізму та екстремізму.

Виклад основного матеріалу. Представники соціально-філософського та соціологічного підходів до вивчення феномену молодіжного радикалізму та екстремізму схильні розглядати його як форму девіації, орієнтованої на свідоме порушення існуючих соціальних норм, нормативів, принципів тощо. Такі бачення ґрунтуються

на концепції «соціальної аномії», розробленої французьким соціологом Е. Дюркгеймом, згідно з якою явище аномії, тобто перебування суспільства у стані розпаду ціннісно-нормативної системи, актуалізується у періоди кризи політичних, економічних і соціальних процесів. У межах зазначеного підходу досліджуються причини і фактори, що впливають на виникнення та функціонування різноманітних молодіжних рухів і неформальних об'єднань, особливості соціалізації та адаптації сучасної молоді, формування її ціннісно-нормативних систем тощо [50]. Розробку теорії соціальної аномії продовжив американський соціолог Т. Парсонс, який сформулював теорію структурного функціоналізму. Згідно з його теорією, аномія є станом суспільства, у якому люди є дезінтегрованими, а їхня поведінка суперечить вимогам соціальних інститутів. Негативними результатами аномії за Т. Парсонсом є зниження інтегрованості суспільства, зростання відчуття небезпеки та психічних відхилень серед населення [1]. Аналіз впливу кризових факторів на формування ціннісно-нормативних засад молодого покоління засвідчує, що виникнення проявів політичного радикалізму та екстремізму спричинює невизначеність становища деяких соціальних груп, зокрема молоді, втрата ними структурно-функціональних зв'язків із суспільством, зростання різних форм девіантної поведінки тощо.

Згодом, завдяки працям Р. Мертона, Д. Уолша, Т. Селліна, А. Коена та ін. дослідження девіантної поведінки соціальних груп конституювалося у самостійний науковий напрямок у соціології. Зокрема, Р. Мертон розглядав особливості перебігу ідентифікаційних процесів молодіжних спільнот, що мають відхилення девіантного характеру [1; 45]. Соціальні відхилення, на думку британського дослідника Д. Уолша, не є властивістю певної дії, а проявляються як результат соціальної оцінки та застосування певних санкцій [62, С. 100; 63]. Т. Селлін обґрунтував виникнення кримінальної та деліквентної поведінки конфліктами між культурними нормами, що виникають внаслідок потрапляння носіїв певних культурних цінностей до іншої культурної системи [62, С. 100; 63]. Надалі його ідеї були розвинуті у працях А. Коена, який, досліджуючи специфіку формування кримінальних угруповань та спільнот, що склалися переважно з молоді, сформулював концепцію молодіжної делінквенції. Ним відзначено тенденції всередині цих об'єднань до формування власних систем поглядів, цінностей, форм спілкування, поведінкових норм і практик, що зрештою призводить до утворення специфічних субкультур [67]. Ідеї А. Коена знайшли свій подальший

розвиток у концепції нелегітимних можливостей Р. Клаурда та Л. Оліна, які, досліджуючи проблематику молодіжних спільнот, вважали прояви девіантної поведінки результатом унеможливлення досягнення цілей законними способами [66].

При дослідженні феномену політичного радикалізму та екстремізму актуальними лишаються конфліктологічні теорії західних дослідників. Зокрема, у наукових працях М. Вебера [13], Е. Геллнера [14], Е. Гідденса [15], Р. Дарендорфа [19], М. Дойча [21], Г. Зіммеля [24], Л. Козера [32], Г. Моргентгау [68] та ін. пропонуються різноманітні концепції феномену конфлікту, наводяться його визначення, класифікаційні схеми, що базуються на різних критеріях, досліджуються впливи конфліктів на суспільний розвиток тощо.

Активізація суспільно-політичної активності західної молоді, студентські революції у Франції, молодіжні бунти, поява руху бітників та хіпі у США та Західній Європі спричинили появу контркультурних теорій молодіжного протесту та радикалізму. Соціально-філософські ідеї представників т.зв. «Франкфуртської школи» здійснили визначальний вплив на формування різних течій ідеології лівого радикалізму. Сам термін «контркультура» пов'язують з іменами Г. Маркузе [43], Т. Роззак [69], Ч. Рейча [44] та Дж. Йінгера [70], які здійснювали аналіз ідеологічних продуктів та практики радикальних молодіжних рухів 1960-х рр. Згадані автори визначали феномен контркультури як протест, спрямований на руйнування «споживацької» культури капіталістичних суспільств, причому Т. Роззак і Ч. Рейч наголошували на тому, що контркультура є сукупністю ціннісних настанов, які визначають нетрадиційний стиль поведінки і способу життя. Відповідно, цей феномен характеризується принциповим запереченням можливості раціонального освоєння реальності, а ірраціоналізм, на думку діячів контркультури, є єдиним способом досягнення істини. Тому у західній науковій традиції того часу радикальні молодіжні рухи розумілися як яскраво виражений контркультурний феномен, що протистоїть культурному ядру капіталістичного суспільства. Згодом, з появою пост-модерністських суспільствознавчих теорій, акцент досліджень змістився на дослідження змістовного навантаження відтворюваних молодіжним середовищем культурних продуктів.

У СРСР дослідження процесів формування радикалістських і протестних настанов у молодіжній свідомості, вивчення причин виникнення, особливостей перебігу західних молодіжних бунтів розпочалися

у 1970–1980-х рр. Молодіжна проблематика висвітлювалася у працях Ю. Зубок [54], І. Ільїнського [26], С. Іконнікової [25], В. Лисовського [40], В. Чупрова [54], В. Шубкіна [64] та ін., в яких розглядалися соціально-психологічні особливості молодіжних спільнот, специфіка соціалізації та соціального становлення молоді людини, проблеми студентської молоді тощо. Значна увага у дослідженнях радянських науковців цього періоду приділялася критиці західних теорій молоді (Г. Маркузе, Т. Роззака, Ч. Рейча тощо). Показовою у цьому сенсі є видана у 1982 р. праця «Критика буржуазних теорій молодежи», у якій здійснюється аналіз тенденцій розвитку західноєвропейського та американського молодіжного середовища, піддаються ідеологічній критиці концепції молодіжного руху західних суспільствознавців [35].

Явище контркультури як порушення процесу соціалізації молоді вперше було проаналізовано в монографії Ю. Давидова та І. Роднянської «Социология контркультуры: Инфантилизм как тип мировосприятия и социальная болезнь» [17], у якій автори систематизували накопичені знання щодо цього феномену, інтерпретуючи контркультуру з погляду тогочасної ідеології радянського суспільства та акцентуючи увагу на соціально-філософських аспектах проблем свободи, моральності, взаємодії мистецтва і суспільства. Аналізуючи праці своїх західних попередників, зазначені автори обґрунтували феномен контркультури не як специфічне соціальне явище, а визначали його як ідейну оболонку соціальних паразитичних утворень. Девіантний та ірраціональний характер контркультури, особливості молодіжних бунтів 1960-х рр. у Західній Європі підкреслювали у своїх працях А. Байчоров [5], В. Барков [8], Н. Мусієнко [8], К. Варганова [12], В. Данченко [18], М. Жбанков [22], Г. Касавіна [29], В. Леонтьєва [29], Л. Мельнікова [44], К. Мяло [47], І. Федорова [58] та ін. Характерною рисою цих праць є наявність певних ідеологічних нашарувань, оскільки радянській молоді відводилася роль резерву в будівництві комуністичного суспільства. На відміну від західних науковців, які, досліджуючи радикальні молодіжні угруповання, відзначали в них переважання тенденцій до субкультуризації, тобто відтворення системи норм і цінностей, альтернативних базовому культурному комплексу, радянські дослідники внаслідок впливу панівних для СРСР ідеологічних орієнтацій уникали констатації факту наявності в тогочасному радянському суспільстві молодіжних спільнот зі світоглядом, альтернативним офіційно проголошеному.

Розпад Радянського Союзу зумовив трансформацію суспільно-політичних, соціально-економічних та світоглядно-ідеологічних процесів, що не могло не позначитися на процесах соціалізації молодого покоління. У межах соціально-філософського та соціологічного підходів у цей період виокремлюються праці С. Левікової [10; 39], В. Бобахо [10], О. Омельченко [49], В. Лукова [41; 54], які, досліджуючи сутнісні характеристики та особливості молодіжного радикалізму та екстремізму, акцентують увагу на його соціокультурних та ціннісно-нормативних засадах. Прояви радикалізму та екстремізму у сучасному молодіжному середовищі зазначені дослідники пов'язують із соціокультурними особливостями розвитку сучасного суспільства. У цьому контексті також заслуговують на увагу публікації О. Корнілової, у яких аналізуються соціально-психологічні причини маргіналізації сучасного молодіжного середовища, патопсихологічні аспекти екстремістських настроїв і поведінкових практик сучасної молоді [33]. Вагомим внеском у розробку проблем молодіжного радикалізму та екстремізму є праці Ю. Зубок і В. Чупрова [54], які поглиблюють розвиток теоретико-методологічних засад дослідження цієї проблематики, досліджують специфіку проявів екстремізму в сучасних реаліях, визначають особливості самоорганізації молодіжних екстремістських рухів. Таким чином, явище молодіжного радикалізму та екстремізму виступає своєрідним наслідком суспільних деформацій і зумовлюється впливом на процес соціального становлення молоді особистості низки кризових факторів.

Дослідження реалізації молодіжної протестності у субкультурних формах представлені працями С. Карпілені [28], С. Ковальчука [30], А. Райхштата [52], М. Харагезян [59] та ін. Зазначені автори, досліджуючи радикалістські настанови сучасної молоді, особливу увагу звертають на вплив трансформаційних процесів, що відбуваються в пострадянських суспільствах, на посилення рівня відчуженості молоді від соціуму. Зростання агресивних настанов та радикалізація свідомості сучасної молоді пов'язується ними із системною кризою пострадянських суспільств, що охопила усі сфери суспільного життя.

Соціально-філософські аспекти феномену політичного радикалізму та екстремізму у молодіжному середовищі розглядаються у наукових дослідженнях Р. Афанасьєвої [2], Л. Баєвої [4], М. Максимова [42], О. Хоровіннікова [60], І. Юркіна [65] та ін. Зазначені автори зосереджують увагу на соціально-філософському осмисленні молодіжних антисистемних рухів, природі і формах прояву молодіжного ради-

калізму та екстремізму, причинах зростання радикалістських настанов та екстремістських настроїв у сучасному молодіжному середовищі. Поширення політичного радикалізму та екстремізму у молодіжному середовищі, на думку зазначених науковців, є результатом прояву крайніх у моральному і правовому сенсі способів життєдіяльності молоді як особливої соціальної групи і специфічної категорії населення [2, С. 11; 4, С. 25]. Ними підкреслюється, що схильність до таких світоглядних відхилень та похідних від цих крайнощів соціальних практик, мають індивіди без фіксованого соціального і економічного статусу [60, С. 6]. Разом з тим, наголошується на конструктивних можливостях окремих антисистемних молодіжних рухів, здатних продукувати ідейні комплекси, що містять критику конкретно-історичної соціальної системи, і висувати альтернативні проекти суспільної перебудови [42, С. 4].

У цьому контексті відбувається переосмислення критики існуючих контркультурних теорій, яка у радянський період мала форму виключно негативно-оцінювальних інтерпретацій феномену молодіжної контркультури. У дослідженнях І. Ковшової [31], О. Ластовського [38] та М. Міндоліної [46] феномен контркультури трактується як механізм самотрансформації культурної системи в умовах її ціннісної кризи і форма соціальної творчості, що проявляється у вигляді творення або руйнування залежно від носія контркультури. Дослідження С. Шаповалова [61] та А. Тугушевої [57] розкривають механізми формування протестних та радикалістських настанов у молодіжній свідомості. На думку зазначених науковців вагому роль у цьому відіграють цінності рок-культури.

Дослідження соціокультурних засад, особливостей культурно-екзистенціальної трансформації та етноконфесійної обумовленості політичного радикалізму та екстремізму поглиблюється у наукових працях О. Римського [53], Ю. Ахромєєвої [3] та ін., які зазначають, що елементи окремих релігійних доктрин внаслідок їхнього довільного тлумачення та відсутності повноцінних знань про цілі і сутність самої релігії провокують появу в окремих осіб різних форм нетерпимості та крайнощів у відстоюванні свого світогляду і стають вагомим компонентом ідейного обґрунтування екстремістської практики.

Зростання молодіжного радикалізму та екстремізму, специфіка протестної активності сучасної молоді значною мірою обумовлюється впливами інформаційно-комунікативного середовища, на що вказують у своїх дослідженнях І. Новіков [48], Т. Боргоякова [11], Є. Кубякін [36], Є. Столяренко [55], В. Стрельцов [56], Н. Кутузова [37] та ін.

Досліджуючи особливості поширення радикалістських настанов та екстремістських практик серед молоді, вказані автори зазначають, що це явище є результатом перетворення наявних у молодіжному середовищі екстремальних настроїв у самоціль, сутність якої полягає у досягненні суспільного резонансу, що супроводжується завданням моральної, фізичної та матеріальної шкоди оточуючим [36, с. 19]. Також зазначені автори наголошують на тенденції перетворення молодіжного радикалізму з системи радикальних ідей і переконань на сукупність стрімко поширюваних радикальних дій та екстремістської поведінки [55]. Деструктивний характер молодіжного радикалізму та екстремізму, на думку представників цього дослідницького напрямку, обумовлюється низкою взаємопов'язаних суспільно значущих факторів: соціальних, ідейно-маральних, історико-ідеологічних, соціально-культурологічних, політико-правових, політико-організаційних, психологічних, етноконфесійних [55; 37, с. 18; 11, с. 43]. Особливий наголос робиться на ризикогенному характері девіантної поведінки представників субкультурних молодіжних спільнот, які можуть виступати потенційними трансляторами інтолерантних настанов і соціальною базою для розширення сфер впливу екстремістських груп [56].

Серед українських суспільствознавців, які зосереджують свою увагу на тенденціях розвитку сучасного молодіжного середовища, варто виокремити праці О. Бень [9], Ю. Криворучка [34], В. Довгополока [20], В. Барабаша [7], М. Головатого [16] та ін. У фокусі уваги зазначених науковців перебувають питання інституціоналізації молодіжних громадських організацій у сучасному українському суспільстві, формування ціннісно-нормативних засад молодіжного руху в Україні, поширення соціальної девіантності у молодіжному середовищі тощо. Проблемам вияву екстремізму в молодіжних рухах, формування толерантності і проявам міжетнічної нетерпимості у молодіжному середовищі в Україні присвячено праці В. Бакальчук [6] та І. Жданової [23]. Специфіку розвитку молодіжних радикальних спільнот в Україні аналізують у своїх працях О. Постол [51] та В. Іщенко [27].

Висновки. Таким чином, у межах соціально-філософського та соціологічного підходів сформовано визначення сутнісних рис феномену молодіжного радикалізму та екстремізму. Його поява та поширення у молодіжному середовищі обумовлюється кризовими деформаційними чинниками, а ідеологічне обґрунтування є результатом складного синтезу політичних та етноконфесійних конструктів. Як

соціальне явище, радикалістські настанови та елементи екстремістської практики, внаслідок наявності значного деструктивного потенціалу, становлять потенційну і реальну загрозу суспільству, провокуючи руйнування та соціальні конфлікти із складно прогнозованими наслідками. Соціально-психологічні складники цього феномену являють собою афективні, спонтанні реакції на події, що відбуваються у суспільстві, сприяючи поглибленню існуючих соціальних протиріч. Разом з тим, радикалізм та екстремізм інколи можуть розглядатися як інструмент суспільної модернізації, сприяючи революційному оновленню, своєрідному «перезавантаженню» системи соціальних відносин, відсікаючи її найбільш архаїчні та рудиментні структурні елементи. Проте, непередбачуваність і слабка прогнозованість сценаріїв розвитку радикалістських та екстремістських практик, схильність до застосування насильницьких способів реалізації своїх цілей, жорстокість, інтолерантність, агресивність у відстоюванні свого світогляду змушує сучасних дослідників цього явища визначати його як потенційну та реальну загрозу суспільній стабільності та злагоді, інструмент розбалансування соціальних відносин та порушення принципів мирного співіснування як окремих індивідів, так і цілих соціальних груп і класів.

Список використаних джерел:

1. Американская социологическая мысль / Р. Мертон, Дж. Мид, Дж. Т. Парсонс, А. Шюц; под ред. Добренёва В. И.; сост. Кравченко Е. И. — М.: Изд-во Московского университета, 1994. — 496 с.
2. Афанасьева Р. М. Социокультурные условия противодействия экстремизму в молодежной среде (социально-философский анализ): автореф. дисс... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Р. М. Афанасьева. — М., 2007. — 22 с.
3. Ахромеева Ю. В. Социокультурные основы религиозного экстремизма: автореф. дисс... канд. филос. наук: спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология, философия культуры» / Ю. В. Ахромеева. — Воронеж, 2009. — 24 с.

4. Баева Л. В. Экстремизм: природа и формы проявления / Л. В. Баева // Каспийский регион: политика, экономика, культура. — 2008. — № 3 (16). — С. 21–26.
5. Байчоров А. М. От «разбитого» поколения к контркультуре: (Парадоксы молодёжного протеста в США) / А. М. Байчоров. — Мн.: Изд-во БГУ, 1982. — 142 с.
6. Бакальчук В. О. Міжетнічна нетерпимість у молодіжному середовищі в Україні / В. О. Бакальчук // Стратегічні пріоритети. — 2009. — № 2 (11). — С. 117–123.
7. Барабаш В. В. Институціоналізація сучасного молодіжного руху України: тенденції та проблеми: автореф. дис... канд. соц. наук: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / В. В. Барабаш. - Харків, 2005. — 22 с.
8. Барков В. Ю. Контркультура и неоконсерватизм: противоположность или преемственность развития? / В. Ю. Барков, Н. Б. Мусиенко // Философская и социологическая мысль. — К., 1989. — № 8. — С. 25–34.
9. Бень О. Т. Институціоналізація молодіжних громадських організацій у сучасному українському суспільстві (на прикладі м. Львова): автореф. дис... канд. соц. наук: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / О. Т. Бень. — Запоріжжя, 2008. — 20 с.
10. Бобахо В. А. Социально-политические аспекты молодежной субкультуры / В. А. Бобахо, С. И. Левикова // Вестник МГУ. — 1996. — № 2. — С. 35–45. — (Серия 12. Политические науки).
11. Боргоякова Т. В. О проявлениях экстремизма и радикализма в российской молодежной среде / Т. В. Боргоякова // Аналитический вестник. — 2007. - № 4 (321). — С. 43–56.
12. Вартанова К. А. Социальные и идеологические корни стереотипов «массовой культуры» (на примере концепции молодежной контркультуры) / К. А. Вартанова // Современные проблемы молодежного движения. — Л., 1983. — С. 107–114.
13. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер. — М.: Юрист, 1994. — 704 с.
14. Геллнер Э. **Нации и национализм** / Э. Геллнер; [пер. с англ., под ред. И. И. Крупника]. — М.: Прогресс, 1991. — 320 с.
15. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. - М.: Эдиториал УРСС, 1999. — 704 с.

16. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: курс лекций / Н. Ф. Головатый. — К.: МАУП, 1999. — 224 с.
17. Давыдов Ю. Н. Социология контркультуры: Инфантилизм как тип мировосприятия и социальная болезнь / Ю. Н. Давыдов, И. Б. Роднянская. — М.: Наука, 1980. — 264 с.
18. Данченко В. «Контркультура»: карать или жаловать? / В. Данченко // Социологические исследования / СОЦИС. — 1988. — № 2. — С. 140–142.
19. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социологические исследования / СОЦИС. - 1994. - № 5. - С. 142 - 147.
20. Довгополюк В. О. Соціальна девіантність у молодіжному середовищі: передумови, різновиди та регулятиви: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В. О. Довгополюк. - Одеса, 2004. — 21 с.
21. Дойч М. Разрешение конфликта. Конструктивные и деструктивные процессы / М. Дойч // Социально-политический журнал. - 1997. - № 1. - С. 202–212.
22. Жбанков М. Р. Культура, контркультура, антикультура / М. Р. Жбанков // Философия истории: диалог культур. — М., 1989. — С. 45–47.
23. Жданова І. Молодь і толерантність в сучасній Україні (національно-етнічний аспект) / І. Жданова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dipsm.org.ua/fi/les/2008/11/article_zhdanova.doc.
24. Зиммель Г. Избранное / Г. Зиммель. Т. 1. Философия культуры. - М.: Юрист, 1996. — 671 с.
25. Иконникова С. Н. Молодежь: социологический и социально-психологический анализ / С. Н. Иконникова. — Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1974. — 165 с.
26. Ильинский И. М. Молодежь и молодежная политика: Философия. История / И. М. Ильинский. — М.: Голос, 2001. — 692 с.
27. Іщенко В. О. Нові ліві як суспільний рух у суспільстві, що трансформується: на прикладі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: спец. 22.00.03 «Соціальні структури та соціальні відносини» / В. О. Іщенко. — К., 2011. — 19 с.
28. Карпилена С. С. Молодежная субкультура как способ социализации молодежи в условиях модернизации рос-

- сийского общества: автореф. дисс... канд. соц. наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / С. С. Карпиленя. — Ростов-на-Дону, 2009. — 35 с.
29. Касавина Г. З. Контркультура в системе современной буржуазной идеологии / Г. З. Касавина, В. Н. Леонтьева // Научные доклады высшей школы. — М., 1985. — № 4. — С. 116–121. — (Философские науки).
30. Ковальчук С. Ю. Неформальные молодежные объединения в условиях социальной трансформации современного российского общества: автореф. дисс... канд. соц. наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / С. Ю. Ковальчук. — Волгоград, 2008. — 26 с.
31. Ковшова И. В. Философско-теоретическая модель контркультуры: дисс... канд. филос. наук: спец. 09.00.13/Ковшова Ирина Владимировна. — Саратов, 2007. — 131 с.
32. Козер Л. А. Функции социального конфликта / Л. А. Козер; [пер. с англ. О. Назаровой; под общ. ред. Л. Г. Ионина]. — М.: Дом интеллектуальной книги: Идея-пресс, 2000. — 295 с.
33. **Корнилова О. А.** Социально-психологический аспект феноменов маргинальности и экстремизма в молодежной среде / О. А. Корнилова // European researcher. — 2011. — № 11 (14). — С. 1548–1553.
34. Криворучко Ю. З. Ціннісний зміст і принципи структурування молодіжного руху в процесі демократичних перетворень в Україні: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Ю. З. Криворучко. — Львів, 2005. — 21 с.
35. Критика буржуазных теорий молодежи / [авт. колл.; пер. с нем.; под общ. ред. Б. К. Лисина]. — М.: Прогресс, 1982. — 339 с.
36. Кубякин Е. О. Молодежный экстремизм в условиях глобализации информационно-коммуникационной среды общественной жизни: автореф. дисс... д. соц. наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». — Краснодар, 2012. — 52 с.
37. Кутузова Н. А. Религиозный радикализм и альтернативные социальные проекты / Н. А. Кутузова // Веснік Брэсцкага універсітэта. — 2009. - № 3 (38). — С. 13–20. — (Серія гуманітарних

- і грамадських наук: філософія, історія, права, психологія, педагогіка).
38. Ластовский А. Л. Идеи и практики молодежной контркультуры скинхедов в Беларуси / А. Л. Ластовский // Палітычная сфера. — 2008. — № 10. — С. 17–25.
  39. Левикова С. И. Молодежный экстремизм как характерная черта неблагополучных общественных систем [Электронный ресурс] / С. И. Левикова // ПОЛИС: научная электронная библиотека: [официальный сайт]. — Режим доступа: http://www.civisbook.ru/files/File/Levikova_Ekstremizm.pdf.
  40. Лисовский В. Т. Советское студенчество: социологические очерки / В. Т. Лисовский. — М.: Высшая школа, 1990. — 303 с.
  41. Луков В. Социальные и культурные ценностные ориентации молодежи / В. Луков, В. Гневашева, Н. Захаров, В. Луков, С. Луков // Alma mater. — 2008. — № 2. — С. 46–56.
  42. Максимов М. А. Социально-философский анализ современных антисистемных движений: автореф. дисс... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / М. А. Максимов. — М., 2009. — 25 с.
  43. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе. - М.: «Refl-book», 1994. — 368 с.
  44. Мельникова Л. Л. Концепция контркультуры Ч. Рейча: критический анализ / Л. Л. Мельникова; редколлегия журнала Известия АН БССР. Серия общественных наук. — Мн., 1983. — 36 с.
  45. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия / Р. К. Мертон; [пер. с англ.] // Социологические исследования / СОЦИС, 1992. — № 2. — С. 118–124; № 3. — С. 104–114; № 4. — С. 91–96.
  46. Миндолина М. В. Контркультура: сущность и существование: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филос. наук: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / М. В. Миндолина. — Белгород, 2006. — 32 с.
  47. Мяло К. Проблемы романтического сознания в молодежной «контркультуре» 60-х годов / К. Мяло // Культура и идеологическая борьба / Под общ. ред. А. И. Арнольдова. — М.: Мысль, 1979. — С. 133–168.
  48. Новиков И. А. Молодежный радикализм как фактор девиантного поведения: социокультурный анализ: автореф. дисс...

- канд. соц. наук: спец. 22.00.06 «Социология культуры, духовной жизни» / И. А. Новиков. — Майкоп, 2009. — 24 с.
49. Омельченко Е. Стили жизни российской молодежи: из XX в XXI век / Е. Омельченко // Народное образование. — 2006. — № 5. — С. 171–178.
  50. Осипова Е. В. Социология Эмиля Дюркгейма // История буржуазной социологии XIX - начала XX века: [под ред. И. С. Кона] / Е. В. Осипова. - М.: Наука, 1979. - С. 204 - 252.
  51. Постол О. Є. Сучасний лівий радикалізм крізь призму дискурсу постмодерну / О. Є. Постол // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. — К.: Міленіум, 2011. — С. 197–201.
  52. Райхштат А. О. Молодежные субкультуры в российском обществе: теоретические подходы и современные практики: дисс. ... канд. соц. наук: спец. 22.00.04 / Райхштат Антон Олегович. — Казань, 2006. — 193 с.
  53. Римский А. В. Культурно-экзистенциальные трансформации религиозного экстремизма: автореф. Дисс... канд. филос. наук: спец. 09.00.14 «Философия религии и религиоведение» / А. В. Римский. - Тула, 2012. — 27 с.
  54. Социология молодёжи: энциклопедический словарь // под ред. Зубок Ю. А., Ковалевой А. И., Лукова В. А., Чупрова В. И., Малышева М. Л. [и др.]. — М.: Academia, 2008. — 608 с.
  55. Столяренко Е. В. Факторы молодежного радикализма в России [Электронный ресурс] / Е. В. Столяренко // Теория и практика общественного развития. — 2011. - № 2. - Режим доступа: <http://teoria-practica.ru/-2-2010/sociology/stolyarenko.pdf>.
  56. Стрельцов В. В. Рискогенный характер девиантного поведения представителей российских субкультурных молодежных сообществ / В. В. Стрельцов // Теория и практика общественного развития. — 2009. — № 3–4. — Режим доступа: <http://teoria-practica.ru/-3-4-2009/sociology/streltsov.pdf>.
  57. Тугушева А. Р. Ценностные ориентации «протестующего» поколения / А. Р. Тугушева // Саратов: Изв. Саратов. ун-та, 2007. — С. 100–103. — (Новая сер. Сер. Философия. Психология. Педагогика. — Т. 7.; вып. 2).

58. Федорова И. И. Гедонизм как принцип контркультуры / И. И. Федорова // Этика и эстетика — К., 1983. — Вып. 26. — С. 122–128.
59. Харагезян М. В. Мобилизация маргинальных молодежных структур в современной России: социологический анализ: автореф. дисс... канд. соц. наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / М. В. Харагезян. — Ростов-на-Дону, 2007. — 20 с.
60. Хоровинников А. А. Экстремизм как социальное явление (философский анализ): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия по философским наукам». — Саратов, 2007. - 28 с.
61. Шаповалов С.В. Динамика социокультурных ценностей рок-музыки: автореф. дисс... канд. филос. наук: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / С. В. Шаповалов. — Ростов-на-Дону, 2010. — 27 с.
62. Шемякина В. В. Исторический аспект возникновения, становления и развития криминальной субкультуры / В. В. Шемякина // Вестник Челябинского государственного университета. — 2009. - № 7 (145). — С. 100–103. — (Вып. 18. Право).
63. Шильдяева В. В. Бездомность как социальное явление: причины и подходы / В. В. Шильдяева // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал) [Электронный ресурс]. — 2012. - № 11 (19). — Режим доступа: <http://www.sisp.nkras.ru/e-gu/issues/2012/11/shildyaeva.pdf>.
64. Шубкин В. Н. Молодежь и образование / В. Н. Шубкин, Д. Л. Константиновский. — М.: Наука, 1977. — 159 с.
65. Юркин И. Н. Духовная культура противостояния социальному экстремизму в молодежной среде (философский анализ): автореф. дисс... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия». — М., 2011. — 34 с.
66. Cloward R. A. Illegitimate means, anomie, and deviant behavior / R. A. Cloward. — American Sociological Review, 1959. — P.164–177.
67. Cohen A. Delinquent boys: The culture of the gang / A. Cohen. — NY: Free Press, 1955. — 202 p.

68. Nobel J. W. Morgenthau's struggle with power. The theory of power politics and the cold war / J. W. Nobel // Review of International Studies. — 1995. — 21 (1). - P. 61–86.
69. Roszak Th. The making of a counter-culture: Reflections on the technocratic society its youthful opposition / Th. Roszak. — L.: Faber @ Faber, 1971. — 303 p.
70. Yinger J. M. Presidential address: countercultures and social change / J. M. Yinger // American sociological review. — 1977. — Vol. 42. — № 6. — P. 833–853.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013 р.

Васильчук Е. О. Социально-философские и социологические подходы к явлению молодежного политического радикализма и экстремизма
Проанализированы существующие социально-философские и социологические подходы к явлению молодежного политического радикализма и экстремизма.

Ключевые слова: *политический радикализм, экстремизм, молодежная среда, девиантное поведение, молодежное сознание.*

Vasilchuk Y. O. The social-philosophical and sociological approaches to the phenomenon of youth political radicalism and extremism

The existent social philosophical and sociological going is analysed near the phenomenon of youth political radicalism and extremism.

Keywords: *political radicalism, extremism, youth environment, abluent behavior, youth consciousness.*